

VI.

Sárospatak várossá nyilvánításának
társadalmi visszhangja, 1968–1970

A sajtóban megjelenő köszöntéseket – talán nem véletlenül – a *Népszabadság* indította, július 4-én. Ezt követően a többi országos napilap is megszólalt, majd a református, s persze a megyei sajtó. Az értékeléseket a megjelenés időrendjében adom közre. A szerzők részben újságírók, részben Sárospatakhoz kötődő személyek, akiknek értékszempontja, érzelmi hozzáállása pontosan tükröződik.

Szluka Emil: Sárospatak: a lehetőségek városa¹⁵³

(*Élő szabadtéri múzeum*) Hegy, folyó és termékeny sík vidék, a Bodrogköz ölekezésében fekszik Sárospatak. Valamikor, a régi századokban, erdőispánság központja, királyi birtok volt, amelynek szabad királyi jogait 1201-ben keltezett kiváltságlevelével védte. 1366-tól pedig minden más magyar várost megelőzve „árumegállítási” jogot kapott. Itt rendezkedtek be és építkeztek fényűzően és maradandóan a Pálóczyak, a Perényiek, a Dobók és a Rákócziak; 1958 óta folytatott ásátásokkal sikerült is rekonstruálni a XVI–XVII. század sok kulturális, iparművészeti maradványát, a nemzeti függetlenségi küzdelmek korának emlékeit. A pataki Rákóczi Múzeumban gyűjtötték össze a páratlanul érdekes történelmi emlékeket, például II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának dokumentumait. De, mint sokan megállapíthatják, Patak városmagva – a messze földön híres pataki kollégiummal, amely csaknem ötszáz éves oktatási kultúrát őriz és hordoz – tulajdonképpen élő szabadtéri múzeum...

Nem kívánhatunk jobbat, érdekesebbet idegenforgalmunknak Sárospatak nevezetességeinél. Kihasználtuk-e? Még saját, belső „idegenforgalmunk” számára sem. Prózaik az akadályok. Az országút elkerüli a várost, rossz a vasúti közlekedés, nem volt becsületes szállodája, ma sincsenek valamirevaló vendégmarasztaló éttermei, szórakozóhelyei. És – őszintén szólva – restaurált műemlékei, több száz éves épületei különb állapotban vannak, mint lakóépületeinek 30 százaléka...

Ez is történelmi hagyaték ugyanis, és nem a mi bűnünk. Sárospataknak a nagy gőzmalmon kívül, csak most lesz említésre méltó ipara (oda települ a Csepeli Varrógépgyár egyik üzeme).

(*Mai realitások és lehetőségek*) Patak városá nyilvánítása azonban nemcsak egyszerű rehabilitáció, s nem is csupán a múlt emlékeinek szóló aktus. Sárospatakot elsősorban mai realitásai és nagy lehetőségei avatják városá. Vára, kollégiuma, múzeumai, könyvtára a népművelés s a magas színvonalú oktatás szolgálatában áll. A külföldön élő, egykori pataki diákok közül is mind több művész és tudós veszi fel a kapcsolatot a várossal, küldik haza életműük részeit, művészi produktumokat, hagyatékokat.

Évente 60-70 ezer látogató turista keresi fel a város nevezetességeit, csupán a kollégiumi gyűjteményeket 20-25 ezren tekintik meg, tanulmányozzák. S akkor még nem említettük Patak természeti adottságait, ki nem aknázott kincseit. Elsősorban az újabban feltárt hévizeiről kell szólnunk, amelyek után a külföld talán élenkebben érdeklődik, mint mi magunk. Sárospatak és Végardó között ugyanis gazdag termálvíz-készletet tártak fel. A társadalmi munkával e mezőn létesült kis városi fürdőt külföldiek – elsősorban csehszlovákok – keresik fel máris. Miskolctól keletre itt található az egyetlen magyarországi hévíz. Tervek merültek fel e gyógyforrások hasznosítására, üdülőhálózat kifejlesztésére nemzetközi összefogással.

(*Megszűnt az ellentmondás*) Hogy eddig csak kevés lehetőség, pénz adatott mindennek a hasznosításához, abban szerepet játszott Sárospatak közjogi helyzete, községi státusza. Most megszűnt az ellentmondás: annak ellenére, hogy az utóbbi száz esztendőben alig fejlesztették, városiasságának mutatói nem maradtak el hasonló nagyságú városainkétól. Teljes népessége például nagyobb, mint Balassagyarmaté, Komáromé, Kőszegé, nem mezőgazdasági keresőinek aránya 61 százalék, nagyobb vagy tíz, azonos lélekszámú magyar városénál, a kulturális helyzetéről szóló adatokról nem is beszélve...

Sárospatak lett a hetvenedik magyar város. Az Elnöki Tanács határozata végre igazi fejlődésének, fejlesztésének kezdetét s nagy lehetőségeinek hatékony kiaknázását, hasznosítását ígéri.

¹⁵³ Megjelent: Szluka Emil: Sárospatak: a lehetőségek városa = *Népszabadság*, XXVI. évf. 155. szám, 1968. július 4. 6. o. Szluka Emil (1922–1994) újságíró, mérnök-szakíró.

Gál Zoltán: Egy nap Sárospatak városában¹⁵⁴

Sárospataknak rangja van. Hajtókájára a történelem tűzött aranycsillagokat. A tájat tufasüvegek koszorúzzák, s a megtört hegyek széles kaput nyitnak az utaknak. A híres Rákóczi-vár alatt úgy terül el a Bodrog, mint egy hűséges „selymesszűrű eb” a napsütötte ház árnyékos tornáca előtt. A vár falánál lehetetlen fel nem idézni a történelem üzenetét, különösképpen, ha Vergiliuszom a múzeum igazgatója.¹⁵⁵ De meg Patak története szorosan összefonódott a vár történetével. (sic!)

Egy korona a várért

– A vár egy koronába került. Igen ám, csak hogy királyi koronába. Perényi Péter a magyar koronát adta Ferdinándnak a pataki várért. Fölépíti a rombusz alakú belső várat, átalakítja a lakótornyot, s ablakokat tör a falakba. 1573-ban Dobó István özvegyéé lesz a vár. A Losonczy Annába szerelmes Balassi Bálint nőül veszi unokahúgát, Dobó Krisztinát és erőszakkal elfoglalja a várat. Később Lorántffy Mihály lesz a vár ura. Leánya, Zsuzsanna, férjhez megy I. Rákóczi Györgyhez, és a vár külső kerületét kazamatákkal és új bástyákkal erősítik.

A vár további történetét már a Sub Rosa-szobában hallgatom – a rózsza alatt –, a Wesselényi-összeesküvés színhelyén. I. és II. Rákóczi György, I. Rákóczi Ferenc és neje Zrínyi Ilona, Thököly Imre birtokolták a pataki várat és itt élte ifjúkorát a későbbi nagy fejedelem, II. Rákóczi Ferenc. 1697-ben Tokaji Ferenc felkelő kurucai voltak a vár urai, amíg a sokszoros császári túlerő ki nem verte őket Patakról.

Föllobog a múlt pákaképéből a libertásos zászló, itt van újra Vak Bottyán és Bercsényi. Belépünk a lovagterembe, ahol 1708-ban országgyűlést tartottak és kimondták: a kuruc seregben harcoló jobbágyok fölszabadulnak a földesúri terhek alól...

A történelem századéveket késett...

A lovagteremben lesz augusztus 20-án az ünnepélyes városá avatás.

„Füüdöhely-szövetkezet”

Mert Sárospatak sokáig viselte városi rangját. És már régen nem. Nyolcvan év után az Elnöki Tanács június 28-án városá – az ország városainak sorrendjében a hetvenediknek – nyilvánította Kazinczy Bodrog-parti Athénjét.

De voltaképpen Patak a jelenével érdemelte ki a városi rangot.

Erről beszél Tóth József, a fiatal vb-elnök:

– Hatszáznyolcvankét éven át – 1201- től 1883-ig¹⁵⁶ – város volt Patak. Aztán község, majd járási székhely. Később a járások összevonásával ezt a rangot is elvesztettük.

– Igaz, a városiasodást az ipar határozza meg, a patakiak meg nem akartak füstös gyárkérményekkel egy „fedél” alatt élni. S közben a tanács vezetői a foglalkoztatottság gondjaival birkóztak. Ezerkétszázán jártak el dolgozni, és nyolcszáz nő kért munkát.

– Szerencsére a lakosság nagy része nem így gondolkodott. Városát városnak tekintette és hozzáfogott, hogy két keze munkájával ténylegesen azzá is tegye. Megkezdtek a termálfüüdő medencéjének építését. Most új kutat fúrtunk. Percenként 1200 liter 49 fokos meleg gyógyvíz tör fel és újabb medencét építünk. Alkalmas volna üüdülöhellyé alakítani. Szívesen látnánk vállalkozó nagyüzemeket, hogy szállodákat, fogadókat, medencéket építsenek. Szeretnénk valamilyen „füüdöhely-szövetkezet”-et, arányos jövedelemelosztással. Annyi a vízünk, hogy elfolyik, ha nem szorítjuk betonmedencékbe. A lakosság hozzákezdett a földmunkához.

Patakon a társadalmi munkának is hagyományai vannak. A régi kollégium homlokzati főépületét 1806-ban kezdték építeni. De hol a pénz fogyott el, hol földrengés döntötte romba. A város összefogott. Adakoztak

¹⁵⁴ Megjelent: Gál Zoltán: Egy nap Sárospatak városában = Magyar Hírlap, I. évf. 56. szám, 1968. július 10. 4. o. Gál Zoltán (1940) újságíró.

¹⁵⁵ A Rákóczi Múzeum igazgatója 1968. február 16-tól Janó Ákos volt.

¹⁵⁶ Helyesen: 1886-ig

a birtokos családok, de adakoztak az egyszerű emberek, a szegényparasztok is, ha másként nem, hát fuvert vállaltak.

- Az elmúlt évben a lakosság társadalmi munkájának egy főre eső értéke 169 forint volt. A város szeretetéről tanúskodik az is, hogy a családonkénti 200 forintos közsegfejlesztési alapot, saját kezdeményezésükre, 100 forinttal felemelték, hogy a város fejlesztése mielőbb megvalósuljon.

- És már nem félnek az ipartól, a füstölő kéményektől?

- Nem. Mert az eljáró 1200 ember is, most már itthon, a városában akar dolgozni. A Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyár, a volt gépállomás épületeinek felhasználásával a telket megvásárolta a téeszektől, 34 millió forintos költséggel, több mint ezer főt foglalkoztató üzemet telepít, amelynek támogatására a Borsod megyei tanács 8 millió forintot ad iparfejlesztési alapjából. A Tokaji Vas- és Fémipari Ktsz október elsején indítja meg Patakon alumínium tömegcikket gyártó üzemét. Több mint száz munkát kereső nőt tudunk ott foglalkoztatni. A már működő Ruházati Ktsz-ben 519 nő dolgozik.

- Az utóbbi két évről, úgy vélem, feljegyezhetjük, hogy a gyors növekedés kora volt. Minden család 2500 forintot adott az ivóvízellátás tökéletesítésére. A közsegfejlesztési alaphoz tíz kilométernyi járdát építettünk. Az ÉMÁSZ üzemigazgatósága a múlt évben költözött városunkba és azonnal hozzáfektünk a kövilágítás korszerűsítéséhez. Mindenhol ostoronyeles higanygözlámpákat állítottunk fel. A fény városává tesszük Patakot.

A kollégium volt diákjai

Augusztusban 12 millió forintos beruházással megkezdődik a 16 tantermes – napközivel és tornateremmel ellátott – iskola építése. A több mint 400 éves híres kollégium közelében új színfoltot varázsol a városközpontba a modern iskola. A kollégium Lorántffy Zsuzsanna idejében érte el virágkorát, ő hívta Patakra Comeniust, a nagy hírű humanistát és tudóst. A kollégium falai között nevelkedett Bessenyei, Kazinczy, Csokonai Vitéz Mihály, Fáy András, Szemere Miklós, Kossuth Lajos, Tompa Mihály, Gárdonyi Géza, Mórícz Zsigmond...

Épületeiben a Rákóczi Gimnázium és Leányinternátus kapott ma helyet, a déli szárnyon meg a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeit helyezték el, 240 ezer kötetes híres nagykönyvtárával.

Mozi az étteremben

Alig egy hónapja megnyílt az egykori trinitárius kolostorban a Borostyán Vendégfogadó, a belső vár egyik legszebb épülete. A „vörös szerzetesek” II. József parancsával vonultak el a rendházból, s azóta magtárnak és lakásként használták a középkori épületet. A pataki Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet pompás, korhű stílusú szállodat alakított ki belőle, majd tízmillió forint befektetéssel. Az étterem mennyezetét díszítő alumínium gúlból – a KGST¹⁵⁷ moszkvai palotájában is ilyen a világítási kiképzés – 880 égő szórja a fényt. A kerthelyiségben néhány napja szélesvásznú mozi nyitottak a Borostyán vendégeinek.

S a szálló mellett egy 1200 körül épült, ezerméteres pince, 6000 hektoliter borával biztosítja, hogy senki ne távozhasson szomjan Patakról.

A pataki galéria

A vár ötven termét helyreállították, 38 helyiségében, szépen rendszerezett kiállításban ismerkedhetünk nemzetünk történelmével. És áll már a pataki galéria is. A város szülötte, Béres Ferenc népdalénekes kezdeményezésére értékes szobrokat, festményeket ajándékoztak művészek, volt pataki diákok a várnak. A dalénekes százezer forint értékben.

Ilyen ez a város.

Feltárták a város történelmét, hogy megkezdjék a nagyarányú közművesítést, a fürdőtelep kialakítását, az ipartelepítést, s az ország egyik lehangulatosabb szállodájának megnyitását.

Az emberek szeretete, áldozatvállalása emelte az ódon Patakot városi rangra.

¹⁵⁷ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa: 1949–1991 között fennállt kormányközi szervezet.

Harsányi István: Milyen város lesz Sárospatak?¹⁵⁸

Sárospatak 1968. augusztus 20-án várossá lép elő. Sem politikus, sem közgazdász, sem történész, sem várostervező nem vagyok. Kizárólag azon a címen szólok hozzá Patak várossá fejlesztésének kérdéséhez, hogy ott születtem, pataki diák voltam, majd – nagyapám, apám után immár harmadik generáció tagjaként – pataki tanár voltam kerek 12 esztendeig. Pataki gyökereim azóta is legfőbb táplálékaimat szállítják, Patak múltjának szépségeiben gyönyörködöm, hanyatlásának, sorvadásának félreismerhetetlen jelei mindig aggodalommal töltöttek el, s szinte ösztönösen felfigyeltem minden kis jelzésre, amelyek arra utaltak, hogy Sárospatakon, a csodálatos „lehetőségek városában”, jövőfejlődéssel biztató csírák moccanak.

Folyamatos élményem volt, hogy még a vedlés, a kopás, a jelentéktelenné zsugorodás időszakában is milyen pozitív élményt, csodálkozó elismerést, sőt elragadtatást váltott ki Sárospatak minden igazi érték és lehetőség iránt fogékony látogatójából. Ők még akkor is, amikor engem a vakolatukat hullató vedlett falak, düledező házak, gazzal felvert sikátorok, utcák, a reggeli és délutáni csordavonuláskor vagy egy kósza szél által felkavart feneketlen por keserű fájdalommal töltöttek el: tudtak szépet, izgalmasat, biztatót látni abban, amit nemzeti történelmünk ebbe a fogalomba sűrített: Sárospatak.

De most én nem erről a múlttól akarok beszélni. Még csak nem is a jelenről, hanem kizárólag arról, ami augusztus 20. után történhetik Sárospatakon. Minden szakember jóindulatú elnézését kérem, ha „fantáziájátékaim” bárhol is „szakszerűtlenek” lennének. De hiszen én nem is a szakemberek helyett gondolkozom vagy sarkantyúzom meg képzeletemet. Egyszerűen elmondom annak lényegét, ami már négy-öt évtizede moccan bennem. Ennek summája az, amit a pataki öregdiákok budapesti baráti körének összejöveteli naplójába 1962. okt 3-án írtam be: „Ceterum censeo:… Akár hazudnak az álmok, akár nem, én szívesen álmodozom Sárospatak jövőjéről, s már többször elmondtam, hogy nagyszabású, iskola-„kombináltá” kellene fejleszteni. Ha van acélkombinát, vegyi kombinát, miért ne lehetne például művelődési kombinát is? S miért ne lehetne azt Sárospatakon fölépíteni? Sokféle iskolát és kollégiumot, kulturális intézményt kell Sárospatakra telepíteni. A Botköt és a Mandulást is beleképzelem a leendő nagy Sárospatakba. Annyi pataki diák él szerte az országban és a világon! Ha összefogva felkelnénk, fel is építhetnők!”

Mint ahogy ezek a sorok csak summázták a bennem évtizedek óta felhalmozódott, meggyőződéses szerint nem irreális elképzeléseket, mindaz, amit a következőkben megpróbálok kifejteni, csupán e sűrített tartalom egyik-másik szektorának vázlatos kibontása.

Iskolaváros

Sárospatak múltjában és jelenében nehéz megtalálni az igazi városi hagyományokat. Igaz, hogy az Árpádok korában jelentős „váras” hely, vagyis város volt. Igaz, hogy jóval később is, a Rákócziak idejében, az óriási pataki-regéci uradalom egyik központja volt, s mint ilyen történelmi jelentőségű események színteréül is szolgált. De Patak valójában sohasem volt szabad királyi város, de még csak igazi mezőváros, vagyis óriásfaluba zárt városmag sem, amilyen Kecskemét vagy Nagykőrös volt. A XIX. század első felében sem tudta „megváltani” magát igazi várossá. A még konkrétan átéltető múlt folyamán egyedül mint iskolaváros, mint kulturális gócpont játszott Patak a magyar művelődéstörténetben olyan városszerű szerepet, amellyel viszont sok igazi városunkat jelentősen túlszárnyalta.

Aligha látszik tehát erőltetettnek, ha a hetvenedik városunkként valóságos városi rangra emelkedő Sárospatak tényleges várossá fejlesztését az egyetlen élő városi hagyomány, az iskolavárosi rang, a kulturális középontstátus szerves és koncepciózus folytatásaként képzeljük el.

Távlati tervet!

A várossá fejlesztés első ütemeitől kezdve ki kell lépni a szűk békaperspektívából. Világért sem szabad valami

¹⁵⁸ Megjelent: Harsányi István: Milyen város lesz Sárospatak? = Magyar Nemzet, XXIV. évf. 182. szám, 1968. augusztus 4. 11. o. Harsányi István (1908–2002) sárospataki gimnáziumi tanár, majd pszichológus, tudományos kutató.

toldozás-foldozással kezdeni. Alaposan, tehát nem elhamarkodottan, minden érdekelt tudományág legkorszerűbb eredményeinek figyelembevételével ki kell dolgozni Sárospatak fejlesztésének távlati tervét.

A régi város a várfalak mögé húzódott, ott tárolta anyagi és kulturális értékeit. Ha minden eddigi hagyománynak ellentmondanak is: a jövő Sárospatakjának régi magvából messze, a szélrózsa minden irányába, ki kell helyezni új, sajátos város-magvait. El kell tüntetni a pataki, a borsod-zemplén-abauji, az országos tudatból a régi pataki települési határokat, s egyrészt a kispataki oldalon, vagyis a Bodrog bal partján reális, de nagyvonalú ipari tervezéssel, másrészt a jobb parti hegyes-dombos területeken ugyancsak egészen újszerű „művelődési kombinát” merész tervezésével kell megoldani a feladatot.

Minden olyan tervezés szükségképpen provinciális és fantáziátlan, amely a jövő Sárospatakjába nem foglalja bele szervesen a várost körülvevő dombokat, hegyoldalakat: a Botkót, a Megyert a Círókával és a „tengerszemmel”, a Kútpadkát, a Királyhegyet, a Mandulást, a Gombost és a Páncélhegyet. Csakis ebben a csodálatosan szép peremvidéki félkaréjban lehet elképzelni egy olyan leendő Sárospatakot, amely megérdemli azt, hogy igen alacsony szintről várossá emelték. Sárospataknak ki kell érdemlennie ezt a bizalomelőlegezést, s erre minden potenciális fedezete meg is van.

Művelődési központ

Sárospatak város megtervezésekor magasan fölé kell emelkedni a tájegység mai, teljesen korszerűtlen közlekedési viszonyainak. A leendő nagy Sárospatak egyes kerületeit minden bizonnyal korszerű autó-autóbuszutak célszerűen kialakított rendszere fogja összekötni egymással. S talán még az sem pusztá vágyálom, hogy Pestről közvetlen gyorsvonata is lesz majd, mint ahogy még nem is olyan régen volt. A bodrogközi-hegyközi vicinális mai motor- és kocsi-parkjának utolsó példányai is bizonyára előbb-utóbb a közlekedési múzeumba kerülnek majd. S olyan elképzelhetetlen az, hogy a Hegyalja két szép fekvésű települését, Patakot és Tokajt rendszeres vízbusz-közlekedés hozza egymáshoz sokkal-sokkal közelebb? Az itteni távolságok európai viszonylatban a nevetségesség határáig kicsinyek. Itt is abszurdum volna a jövő múlthoz tapadó megtervezése.

Sárospataknak egyedi városként, tájegységi központként és bizonyos szektorokban az egész országra kiterjedő hatású és vonzásterületű kulturális gócpontként kell funkcionálnia. Sem a sajátos városi mutatók, sem a tájegység munka-, pénzügyi, igazgatósági, kereskedelmi szektoraival nem óhajtok foglalkozni. Csak azokat a területeket igyekszem áttekinteni, amelyeken Patak országos, vagy éppen részletesen „nemzetközi” funkciót volna képes betölteni.

Ha lehet országunkban vegyi város, szénváros, acélváros, miért ne lehetne iskolaváros is? Miért ne lehetne Patakot olyan országos „közoktatásügyi-művelődési” központtá kifejleszteni, amely a felsőfokú tanítási és nevelési intézetek, a főiskolák szintjéig több, sőt minél több, sok intézetet foglalna magába, az óvodáktól és általános iskoláktól kezdve, országos felvevő területtel, s valamennyihez szervesen hozzátartozó gyermekotthoni, kollégiumi hálózattal. Nem hiszem, hogy lehetne találni az országban még egy olyan tájat, várost, amely autentikusabban és szervezesebben lehetne otthona legkülönfélébb tanítási és nevelési, kulturális intézmények koncepciózus rendszerének. Megye, állam, szakminisztériumok kell, hogy felfedezzék a leendő Sárospatakban, mint kulturális központban rejlő lehetőségeket.

Turistaközpont, gyógyfürdőváros

Patak másik jellegzetessége lehetne az, hogy országos igényeknek megfelelően szervezné meg a szabad időtöltés korszerű intézményeit. A Bodrog-parttól kezdve a Gombosig és a Círókáig közintézmények, a SZOT, vállalatok, üzemek üdülőinek sorát lehetne ideálisan felépíteni. A Zemplén-hegységi turistáskodás középpontját kellene ott kialakítani gazdag turistahálózattal és kis erdei kulipintyókkal. Az újabban feltárt meleg vizű gyógyforrások gyógyfürdővárossá tehetnék Patakot, természetesen a hozzájuk csatlakozó egyéb egészségügyi intézményekkel, speciális jellegű kórházakkal.

A sport területén természetszerűen adódik a Bodrog kihasználásának lehetősége csónakházakkal, strandokkal, halásztanyákkal. Télen a sátoraljaújhelyi Magashegy és a Huták igézően szép síparadicsom megteremtését teszik lehetővé. A vadászati adottságokkal is érdemes lenne számolni. S egészen biztos, hogy országos, sőt bizonyos mértékig nemzetközi lovassportközpontot, tereplövágó és hajtóiskolát lehetne létesíteni az erre ideálisnak mondható város valamelyik völgynyílásában, például a Radvány völgy elején.

A vendéglátóipar fantáziája minden eddig kitalált és bizonyára számos egészen újfajta intézményt kreálna a közeli és távolabbi folyóparti és erdei vidékeken.

S eddig még szó sem esett a pataki szőlőkben, pincerendszerben rejlő különleges szőlészeti és borászati lehetőségekről!

Nehezebb és szebb feladat lesz megvalósítani azt, amit egy törvénybe foglalt határozat lehetővé tesz, mint magát a törvényt megalkotni. De az nem kétséges, hogy a cél minden fáradságot megérdemel.

S ha most még valaki egészen konkrét javaslatokat is számon kérne tőlem, akkor a már eddig is papírra került tömérdék közül hadd álljon itt néhány:

A Budapesti Műszaki Egyetem építészfakultásának illetékes tanszékei már a szeptemberben kezdődő tanítási évre tervezzék be azt, hogy megszállatják Sárospatakot diplomaterveket készítő szakcsoportokkal, s tanítási gyakorlatok formájában elvégzetetik a szükséges előzetes felméréseket. Majd pedig globálisan és apróra alternatív terveket dolgozzanak ki kiváló egyetemi szakemberek irányításával. Ismerve a fakultás szellemét, erre biztosan akadnának vállalkozók.

Körlevélben vagy kiáltványban kell felhívni az összes szóba jöhető fórumokat, intézményeket, hogy távlati tervükbe kalkulálják bele a sárospataki lehetőségeket. Ugyanígy meg kell keresni mindazokat az üzemet, szakminisztériumokat, üzemszervezési központokat, amelyek kisebb üzemetek szándékoznak létesíteni, hogy ne hagyják ki tervezésükből Patakot.

Meg kell szervezni egy operatív és hatékony, autentikus várostervező és városfejlesztő bizottságot, amelynek hivatalos és társadalmi, szakmai és becsületbeli kötelessége mindazoknak a lehetőségeknek maradék nélküli megvalósítása, amelyeket – ha későn is, de végül is – mégis csak megteremtett kormányzatunk Sárospatak várossá tételével. Hadd maradjon ezentúl is országos gond is Sárospatak, mint ahogy országos gondoskodás nélkül, csupán a maga erejéből nem kezdhetné el augusztus huszadikán sem városi fejlődésének történetét.¹⁵⁹

Hegyi József: Sárospatak – város¹⁶⁰

Hét évszázadon át város volt az Elnöki Tanács határozata alapján újra várossá lett Sárospatak, s lakosai melegen érő érzésekkel készülnek az augusztus 20-i avatási ünnepségre.

Városi kiváltságait 1201-ben kapta Imre királytól, de hogy szabadságharcos hagyományainak hatását csökkentsék, a kiegyezés utáni magyar labanc arisztokrácia segédletével megfosztották városi rangjától. Így a millenniumot már községi státuszban érte meg.

Sárospatak a szabadságharcok és a tüzes borok híres földje, a magyar történelem és kultúra évszázados fellegrója. „Szent föld” – írta róla 1847-ben erre jártában Petőfi Sándor – „e város volt a magyar forradalmak oroszlanbarlangja, itt tanyáztak a szabadság oroszlanjai.” Hírét, nevét a nagy történelmi személyiségeknek, a közel fél ezer esztendő kollégiumából szárnyukra bocsátott neves diákjainak, kiváló államférfiaknak, íróknak, költőknek, tudósoknak, áldozatkész hazafiaknak köszönheti, amilyen volt többek között Bethlen Miklós erdélyi kancellár, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Fáy

¹⁵⁹ Harsányi István kezdeményezésére a pataki diákok budapesti baráti köre 1972 januárjában meghirdette a „Te-gyünk valamit Sárospatakért!” mozgalmat.

¹⁶⁰ Megjelent: Hegyi József: Sárospatak – város = Északmagyarország, XXIV. évf. 188. szám, 1968. augusztus 11. 6. o. Hegyi József (1912–1995) sárospataki gimnáziumi tanár.

András, Tompa Mihály, Izsó Miklós, Szemere Bertalan, Erdélyi János, Móricz Zsigmond, mindenekeelőtt pedig Kossuth Lajos.

Ahogy Szerencs felől jövet a nektárt termő kúpos sátorhegyek tövében Tokaj-Hegyalja nagy múltú vidékére érkezik a látogató, már messziről szemébe tűnik kőcsipkés „vigyázóházaival” a Rákóczi-vár, mellette magasba törő tornyával a gótikus vártemplom, a város középpontjában pedig tömör épületével a széles homlokú, öreg kollégium. Sárospatak híret e két nevezetes intézménye vitte széjjel a világban.

A honfoglaló magyarokról írva Anonymus megemlíti krónikájában, hogy „Árpád vezér kegyesen Ketelnek adományozta Sátorhalmától egészen a Tolcsva vizéig a földet lakosaival együtt.” Ketel vitéz aztán földvárat épített a Bodrog partján. A földvár helyébe 1261-ben kocka alakú kővárat emeltek, a mai vöröstornyot, amely a nagyarányú helyreállítási munkák folytán ma már nemcsak hazánk, hanem Európának is egyik legszebb várépítészeti remeke.

Az Anjouk alatt királyi, majd királynéi város Sárospatak. Azután egymást követik a vár birtokában a Pálóczyak, Perényiek, Dobók, Lorántffyak, Rákócziak, de váltják egymást a különböző korok is, nyomot hagynak maguk után a vár román, gót, reneszánsz emlékeiben. Sárospatak kétségkívül I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna idejében élte történelmének legvirágzóbb korszakát gazdasági, építészeti és kulturális téren egyaránt. Haláluk után a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevői a Perényi-palota Bodrogra néző sarokszobájában, a festett kő-rózsadíszéről „sub rosa”-nak nevezett teremben tartották titkos megbeszéléseiket. A vöröstorony lovagtermében, amely a mostani városavató ünnepségnek is színhelye, tartotta a vezérlő fejedelem 1708 decemberében az utolsó kuruc országgyűlést, majd Majtény után osztrák arisztokraták: a Trautsohnok, Bretzenheimék és Windischgrätzek tolokodtak be a magyar szabadságharcosok „oroszlánbarlangjába”.

A felszabadulással a Rákóczi-vár a nemzet tulajdonává lett. A benne működő Rákóczi Múzeum 30 termében gyönyörű kiállítás nyílt meg, főképp a Rákóczi családra és a Rákócziak korára vonatkozó tárgyi emlékekből.

Ákár a vasútállomás felől, akár a fő utcáról közeledünk a központ felé, már messziről uralja az utcaképet a kollégium háromnyílásos kapubejárátú, közép- és két oldalrizalitos, kontyvetős épülete. A kollégiumot 1531-ben alapította a vár akkori ura, Perényi Péter koronaőr. Épületei közül a mintegy 200 éves Bern városáról elnevezett Berna-sor a legrégebb. Déli oldalán az egésznek magyaros hangulatot kölcsönöz a kosárférfi tornácrészlet. Ebben rendezték be a maga nemében szinte egyedülálló iskolatörténeti múzeumot a kollégium múltjával kapcsolatos, rendkívül értékes tárgyi emlékekkel. Itt kapott helyet az iskola történetének szerves részeként a Comenius-anyag. Comenius Amos János, a világhírű cseh humanista pedagógus Lorántffy Zsuzsanna hívására 1650-ben érkezett Sárospatakra, s négy évet töltött a kollégiumban mint annak nevelésügyi igazgatója.

Évtizedes, nagy gondja volt Sárospataknak, hogy régi városi rangját visszanyerhesse. Az Elnöki Tanács határozatával ez a kérdés megoldódott, s ennek a kikutatásnak elnyerésében nemcsak a város gazdag múltjának, hanem egyre szépülő jelenének is nagy része van. A tanács a lakosság összefogásával eddig is sokat tett az urbanizáció érdekében. A tervek szerint az elkövetkező években kerül sor néhány fővárosi üzemrész Sárospatakra történő telepítésére, a kommunális ellátottság fokozására pedig mintegy 88 millió forintot kívánnak fordítani. Minderre annál inkább szükség van, mert gazdag történelmi emlékei mellett a Zempléni-hegység természeti szépségei is vonzzák a kirándulókat.

És ha a szép tervek fokozatosan valóra válnak, nemcsak vissza-visszatérő öregdiákjai, hanem a messziről érkező turisták is elégedetten állapíthatják meg: érdemes ellátogatni hazánk hetvenedik városába, az újjáéledő Sárospatakra.

Koncz Sándor: Sárospatak újra város¹⁶¹

Híres vára miatt megerősített városnak is nevezték. Már Anonymus megemlíti krónikájában: „Árpád vezér kegyesen Ketelnek adományozta Sátorhalmától egészen a Tolcsva vizéig a földet, lakosaival együtt.” Ketel a Bodrog partján földvárát építtetett. 1261-ben kővár épült a földvár helyett. A kocka alakú, Vörös Toronynak nevezett építmény ebből az időből ma is áll és az egyik legszebb kilátást nyújtja az egész környékre: a Hegyalja kúpjaira, a Bodrogköz ligeteire. A Hegyaljára tekintettel a tüzes borok hazájának nevezték Patakot. Berkes, termékeny lapályai miatt pedig mezővárosnak titulálták.

A reformáció befogadásától kezdve a nemzeti ellenzék városa lett. A népelnyomó, hivatalos Habsburg politikával szemben a Perényi, Dobó, Lorántffy, Rákóczi családok a magyar nemzeti hagyományok alapjait vetették meg e helyen. A vár egyik sarokszobájában, a mennyezetten látható festett kő-rózsadisztről elnevezett „rózsa-alatti” szobában szervezkedett a Wesselényi-féle összeesküvés. Ugyancsak a várban, a lovagteremben tartotta II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem 1708-ban az utolsó kuruc országgyűlést. Kossuth e városban tanulta szívta magába a forradalmi hagyományokat. Mindezért Petőfi Sándor 1847-ben, felvidéki körútján, így emlékezett meg Sárospatakról: „Szent föld, a város a magyar forradalmak oroszánbarlangja”. 1848-ban innen indultak el a vörössipkás diákok védeni a haza szabadságát.

Sárospatak az utóbbi évszázadokban, világhíres református kollégiuma révén újabb jelleget kapott. A királyi, királynői, szabad királyi, megerősített mezőváros – iskolaváros lett. A reformáció szellemi öröksége – főleg I. Rákóczi György és felesége: Lorántffy Zsuzsanna a nagy Comeniust is Patakra hívó iskolapolitikájával – századokra kivirágzott. A magyar szabadság többszöri elbukása során a városi rangot Sárospatakon igazában a szellem, a gondolat, az iskolarendszer jelentette. A kollégium falai közül hazafiak, tudósok, művészek, írók, költők, állam- és egyházi férfiak serege került ki: Geleji Katona István, II. Rákóczi György, III. Rákóczi Zsigmond, Komáromi Csipkés György, több gályarab és kuruc vezér, Gyöngyössi István, Bethlen Miklós. Csokonai Vitéz Mihály, Bessenyei György, Kazinczy Ferenc és Gábor, Szemere Pál és Bertalan, a már kiemelten említett Kossuth Lajos, Fáy András. Erdélyi János, Tompa Mihály, Izsó Miklós, Móricz Zsigmond. Természetesen a ma élő jeles férfiak közül is számosan.

Az osztrák-német elnyomó politika, nemzetellenes iránya miatt, a várba idegen urakat telepített. A Trautsohn, Bretzenheim, Windischgrätz családok foglalták el a Rákócziak helyét. Ebből érthető, hogy a kiegyezést követő langymeleg levegő, a millenniumot megelőző álfény Sárospatakot megfosztotta városi rangjától. E településre ráült a „Nagymajtényi síkon letörött a zászló” hangulata. Nem is csoda, hiszen e dal szerzője: Novák Sándor a kollégiumban működött tanárként.

1886-ban szűnt meg Sárospatak városi rangja. Azóta nagyon ráillett az egyik élő magyar írónk megállapítása: „községgé fejlesztett város”. Ebből az állapotból az utóbbi évek törekvései kezdik kiemelni Sárospatakot.

Most osztatlan az öröm, hogy az Elnöki Tanács rendelete,¹⁶² méltányolva e hely értékeit és lehetőségeit, 1968. augusztus 20-án, alkotmányunk ünnepén hetvenedik magyar városként újra a városok sorába iktatta. Az öröm nemcsak hazánké. Nemcsak Sárospataké. De a szélrózsa irányaiba szétivódott magyar református közvélemény, sőt széles értelemben – a turisták tízezrei között – a világ minden részéből itt megforduló külföldiek öröme is. Természetes, hogy hangsúlyozottan öröme a két testvérvárosnak: az NDK-beli Neubrandenburgnak és az olaszországi Collegnónak.

Az ország- és tájfejlesztés tervszerűsége alapján Sárospatakon a modern, városias fejlődés már megkezdődött. Az állam millió forintok ideáldozásával elindította azt a folyamatot, hogy az iskolavárosi jellegét a jövőben is megtartó Patak bizonyos értelemben ipari jellegű várossá is fejlődjék. Nyomda-, fazekas-, malomkőipara és nagy számú céhje nevezetes volt a múltban. A város tehát ipari hagyományokban sem szűkülökdi.

¹⁶¹ Megjelent: Koncz Sándor: Sárospatak újra város = Reformátusok Lapja, XII. évf. 38. szám, 1968. szeptember 15. 1. o. Koncz Sándor (1913–1983) sárospataki teológiai tanár, egyetemi magántanár, alsóvadászai lelkész, majd sárospataki református kollégiumi levéltár igazgató.

¹⁶² Helyesen: határozata

Sárospatakon a múlt legszebb hagyományai köszöntik a jövődőt. A holnapok lehetőségeit segítse a jelen szorgos munkája. E hely, most berendezkedő világítás-technikájával együtt továbbra is a mindig nemesedő szellem, a folytonosan fejlődő gondolat, a „fény városa” legyen.

Takács Béla: Várostarténeti kiállítás¹⁶³

A Reformátusok Lapja hírt adott arról, hogy Sárospatakon az egyházkerületi Tudományos Gyűjteményekben várostarténeti kiállítás nyílt abból az alkalomból, hogy Sárospatak visszanyerte régi rangját, vagyis újra város lett. A Nagykönyvtár, a Levéltár, az Adattár és a Múzeum anyagából rendezett impozáns kiállítás elsősorban azt az anyagot mutatja be a látogató közönség előtt, amely Sárospatak régi városi múltját és mivoltát dokumentálja.

Ebben az értelemben a kiállítás négy részre oszlik: az első rész bemutatja azt a korszakot, amikor Sárospatak „királyi város” volt. A régi oklevelek tanúsága, valamint Kazinczy Ferenc feljegyzései szerint Sárospatak már 1047-ben királynői város volt, illetve közvetlen a királynő fennhatósága alá tartozott. 1207 szintén jelentős dátum a város történetében, mert ekkor született a mai Rákóczi várban Árpád házi Szent Erzsébet. 1429-ben újabb fejlődés következik a város életében, mert ekkor kapta Sárospatak Zsigmond császártól¹⁶⁴ a „szabad királyi város” címet és az ezzel járó kiváltságokat, jogokat. E korból való a város címere, amelyben két angyal királyi koronát tart, ez alatt két angyal térdepel, a korona fölött látható az Anjou királyi család lilioma; a csillag és a félhold később került a címerbe, a Rákócziak idején. Négy év múlva azonban, amikor Sárospatakot Zsigmond császár az esztergomi hercegprímásnak zálogba adta, elvesztette szabad királyi város jellegét, és „oppidum”-má, azaz mezővárossá lett, bár egyes kiváltságai megmaradtak. A város történetének első korszakáról régi metszetek, oklevelek láthatók a kiállításon.

Az 1500–1600-as évekre esik a város történetének második korszaka, amikor neves főurak és fejedelmek jelenléte biztosította Sárospatak rangját az észak-magyarországi városok között. A Pálóczi, Perényi, Dobó, Lorántffy családok, majd I. Rákóczi György erdélyi fejedelem alatt Sárospatakon virágzó városi élet fejlődött ki. A kézműves iparnak, a céhek működésének már az 1500-as évekből megvannak a nyomai. A kiállított korabeli okiratok, jegyzőkönyvek, pecsétek, vagy a II. Ferdinánd által 1634-ben kiadott vásártartási jogot biztosító nagy függőpecsétetes pergamen oklevél, mind-mind arról beszélnek, hogy Sárospatak városa ebben a korban politikai, ipari, kereskedelmi és szellemi központ volt. Ez utóbbit elsősorban az 1531-ben alapított református kollégium működése biztosította. Különösen szépek a kiállított céhemlékek: a ládák és a behívó táblák, céhlevelek, céh-kanták, amelyek az élénk ipari és kereskedelmi élet bizonyítékai.

Az 1700–1800-as években egyre jobban előtérbe került a város fejlődésében a református kollégium. A városi élet, a fejlődés előharcosai a pataki iskola tanárai lettek. Ez a város történetének harmadik korszaka. Nem volt olyan haladó eszme – hogy csak a 48-as szabadságharcot említsük –, amelyben ne lettek volna benne szívvel-lélekkel a kollégium professzorai, de a diákság is, hogy Sárospatak továbbra is megőrizze városi jellegét, fontosságát a Hegyalján, egyáltalán hazánkban ezen a területén. Jól érzékelhető ez a kiállított nyomtatványokból, melyek szemléltető módon mutatják be a város mozgalmas életét. Már 1846-ban szőlőkiállítást rendeztek Patakon. Egymás után jönnek létre a különböző egyletek, társulatok, bankok. A főiskola mellett tanítóképző intézetet alapítanak. Felépül a Bodrogot átszelő vashíd. Patak járási székhely lesz, itt telepszik le a Tiszaszabályozó Társulat. Később megindul a kaolinbányák feltárása, kerámiagyár létesül a városban.

Az 1800-as évek végén Sárospatak elvesztette városi rangját, mert a lakosság nem tudta vállalni azokat a felemelt terheket, amelyek a helység város-mivoltához szükségesek voltak. Erre az időszakra egy furcsa

¹⁶³ Megjelent: Takács Béla: Várostarténeti kiállítás = Reformátusok Lapja, XII. évf. 38. szám, 1968. szeptember 15. 1. o. Takács Béla (1930–1997) református lelkész, néprajzkutató, a sárospataki, majd a debreceni református kollégium múzeumának igazgatója.

¹⁶⁴ Az utalás Luxemburgi Zsigmond magyar király német-római császári címére vonatkozik.

kettősség jellemző. A lakosságban továbbra is élt a városi szellem, ezért olvasható az egyik kiállított nyomtatványon ez a kitétel: „Sárospatak városa mint nagyközség.”

A Tanácsköztársaság korszakának emlékeivel fejeződik be a kiállítás. A korabeli plakátok jól illusztrálják azt az időt, amikor – ha csak rövid időre is – a nép vette kezébe a nagyközséggé degradált város sorsát.

Közel kilencven esztendő telt el Sárospatak történetében addig, amíg előbb a Rákóczi vár lovagtermében tartott ünnepélyes tanácsülésen, majd az Iskolakert fái alatt augusztus 20-án tartott nagygyűlésen elhangzott a Minisztertanács¹⁶⁵ határozatát ismertető és rögzítő oklevél szövege, mely szerint Sárospatak újra város lett.

A kiállítás rendezésével az volt elsődleges célunk, hogy Sárospatak múltját, haladó hagyományait bemutassuk. De ezen túl az is kitűnt, hogy az egyházkerületi Tudományos Gyűjtemények: a Nagykönyvtár, a Levéltár, az Adattár és a Múzeum milyen sok kincset őriz. Minden egyes kiállított tárgy, oklevél, nyomtatvány ezekből a gyűjteményekből került elő. Ahogy mondani szokták: nem mentünk a szomszédba semmiért.

Ezt a szép feladatot, vagyis a múlt értékeinek megbecsülését, őrzését szeretné tovább folytatni, a jövőbe vetett hittel, az új városban a régi Nagykönyvtár, a régi Múzeum, egyáltalán az egyházkerületi Gyűjtemények minden intézménye.

Körmöczy László: A hetvenedik magyar város¹⁶⁶

A felszabadulás óta Borsod megye negyedik települése nyerte el a városi rangot: az Elnöki Tanács június 28-án hozott határozatával Sárospatakot a magyar városok sorába emelte. Megyei elődeit, Ózdot, s a hazai vegyipar központjait, Kazincbarcikát és Tiszaszederkényt¹⁶⁷ az ipari-gazdasági életben elfoglalt helyük tette méltóvá erre a rangra; Sárospatak elsősorban kulturális életünkben betöltött szerepével érdemelte ki.

Sárospatak a honfoglalással csaknem egykorú történelme folyamán volt már szabad királyi város. Később mezőváros, 1885-től¹⁶⁸ már csak nagyközség, közigazgatási központja – járási székhelye – a Bodrogköz egy részének. A nagyobb területű közigazgatási egységek kialakításával azonban, néhány éve, ez a funkciója is megszűnt. Lakói és iskoláiról, nagyhírű kollégiumából kikerülő diákjai azonban Patakot városként tisztelték.

A múlt nagyságának visszfénye napjainkig elhatott. A vulkáni kúpok között méltóságteljesen tovaömplygő Bodrog partján épült vár még az Árpádok korát idézi, hogy aztán a Perényi építette reneszánsz részletekkel eszünkbe idézze: mivé fejlődött volna az ország, ha „két ellen közt egy hazáért” fel nem morzsolódik ereje. Legdicsőbb lapjait a Rákócziak korában írják, mikor a „szabadság oroszlánjai” tanyáztak falai között. Birták Tokaji Ferenc felkelő kurucai és 1708-ban a lovagteremben tartott országgyűlésen mondták ki a vitézlő rendek: felszabadulnak a jobbágyi terhek alól a kuruc seregben harcoló jobbágyok.

Kell-e ezeknél a dicső emlékeknél elevebben ható erő a hazafias neveléshez, a szülőföld szeretetének oktatásához?

Ezek plántálódtak az ifjú szívekbe, kik az ősi kollégiumban sajátították el a betűvetés tudományát, szívták magukba a magyar műveltség, az európai kultúra értékeit. A mohácsi vész után az összeomló országban itt gyűjtötták meg a kultúra akkor még csak pislákoló mécsesét, hogy aztán a nagy cseh nevelő, Comenius idejében már messzire világító fátylaként hívja magához Észak-Magyarországról és az ország minden részéből a tudásra, a szellem fényességére áhítozókat. Pataki diáknak lenni rangot jelentett, s jelent ma is. Ezt a „diákságot” olyan nevek fémjelzik, mint Bessenyei, Csokonai Vitéz Mihály, Fáy András, Szemere Miklós, Kossuth Lajos, Tompa Mihály, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, s az a hálás tanítvány, aki elragadtatásában „Bodrogparti Athénnek” nevezte el: Kazinczy Ferenc.

¹⁶⁵ Helyesen: a Népköztársaság Elnöki Tanácsa

¹⁶⁶ Megjelent: Körmöczy László: A hetvenedik magyar város = Napjaink, VII. évf. 9. szám, 1968. szeptember, 12. o. Körmöczy László újságíró, szakíró.

¹⁶⁷ 1970-től Leninváros, 1991-től Tiszaújváros.

¹⁶⁸ Helyesen: 1886-tól

Patakat lakói is szeretik. Óvó szeretettel ápolják, gondozzák a múlt emlékeit és építik új városukat. Több mint egy évtizedes munkával helyreállították a Rákóczi-várat. Ötven terméből 38-ban kiállítás nyílt. A hatalmas, boltíves termekben kapott helyet a Rákóczi-család történetét és a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc dokumentumait bemutató kiállítás. Mellette a máért tenni akarás újabb szép megnyilatkozása: Észak-Magyarország első képtára, amelyet a pataki diákszellemből sarjadt patriotizmus hozott létre. Béres Ferenc népdalénekes, volt pataki diák kezdeményezésére képzőművészek adományából létesült, a Nemzeti Galéria támogatásával.

S ha már Patak kulturális értékeinél tartunk, meg kell említeni a kollégium épületében levő értékeket is. A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményét, a maga páratlanul gazdag könyvtárával, levéltárával, melynek nem utolsósorban értékei azok a szociológiai felmérések, melyeket még a felszabadulás előtt készítettek a bodrogi községekről a kollégium egykori diákjai.

Helyreállították a kollégium udvarán az egykori küldöttszállás, a Berna-sor nyitott tornácos, egyszemeletes épületét is, ahol az ország első iskolatörténeti múzeumát rendezték be, s helyet kapott ott a Comenius emlékkiállítás is. Az iskolaváros múltját mutatja be a ma diákjainak. Többek között azoknak a diákoknak, akik Borsod megye egyetlen humán felsőoktatási intézményében, a Tanítóképzőben készülnek hivatásukra. Ez az intézmény is több mint 100 éves.

A jövő generációja részére épül a régi kollégium szomszédságában, 20 millió forintos költséggel, az új, 16 tantermes, napközi otthonos és tornateremmel is felszerelt általános iskola.

De hiányzik még egy intézmény: a művelődési otthon.

Patakon évről évre országos érdeklődésre számot tartó művelődési események zajlanak. Két alkalommal tartotta már itt vándorgyűlését a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, legutóbb éppen Tompa Mihály és Erdélyi János centenáriuma alkalmából. Kétévente kerül sor az ifjúság nagy kulturális seregszemléjére, a sárospataki diáknapokra, amikor négy megye fiataljainak legtehetségesebbjei adnak számot irodalmi, zenei, művészeti felkészültségükről. Az idén az Országos Műemléki Felügyelőség rendezte meg az országban szerte tevékenykedő műemléki albizottságok részvételével V. országos értekezletét. Mindezeknek a rendezvényeknek egy-egy alkalommal sikerült ugyan reprezentatív helyiséget biztosítani, de a patakiak művelődési igényeit is figyelembe kell venni. Ennek kielégítésére pedig már kevesebb a lehetőség. Szeretnénk hinni, mint ahogy már eddig is sok történt a város fejlesztésére, ez is hamarabb megoldódik.

Elkészült a város általános, s egy részének részletes rendezési terve. Ez kijelölte a magasházakkal beépítendő területnek a határát. Az ÉMÁSZ már megkezdte az ott létesített üzletigazgatósága részére három magasház építését. Ugyanakkor hozzájárított a közvilágítás korszerűsítéséhez. A hársfákkal szegélyezett utcákon már neon világítás, ostoronyeles higanygőzlámpák ontják a fényt.

Korszakot jelölő intézmény lesz az első nagyüzem megalakítása. A városból naponta mintegy 1200 felnőtt jár el más ipartelepekre, s rajtuk kívül még 800 nő is munkára vár. A foglalkoztatottságot a jelenleg is működő kisüzemek nem tudták megoldani. Az új gyár, melyet 36 millió forintos beruházással a Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyár hoz létre, 1000 embernek nyújt majd munkaalkalmat.

A Tokaji Vas- és Fémipari Ktsz októbertől üzemelteti az alumínium tömegcikket gyártó üzemrészét, ahol több mint száz munkát kereső nő talál majd állandó foglalkoztatást. Fejlődik a bedolgozó rendszer is. Jelenleg ötszáznál több nőt foglalkoztat a Ruházati Ktsz, de a fejlesztésnek vannak még további lehetőségei.

Az iparosítás tehát megkezdődött, s ez fogja meghatározni Patak új arculatát. A reggel érkező vonatok már nemcsak diákokat hoznak majd, hanem a környék lakóit is, akik itt találnak állandó megélhetést. És bizonyos, hogy azok, akik most még eljárnak kényszerülnek, az új üzemekben is megtalálják boldogulásukat.

A településhálózat regionális fejlesztésébe illik ez a koncepció. Sárospatak, a város, ismét a környék gazdaságszervező, irányító szerepét kapja.

A mezőgazdaságban eddig is szervező-rendező szerep jutott Sárospataknak. Itt van a székhelye a Bodrogi Állami Gazdaságnak, a tsz-szövetségnek, Sárospatak és Körzete Általános Fogyasztási és

Értékesítő Szövetkezet pedig a környék áruellátását is irányítja. Továbbra is megmarad Patak annak a kereskedelmi központnak, amely a bodrogközi falvak életében korábban is volt. A bútóruház és a tervezés alatt levő szövetkezeti áruház gazdagabb, szélesebb körű áruválasztékával vonzza majd a környék lakosságát.

Az idegenforgalom sem kisebb jelentőségű. Történelmi értékei, látnivalói, a Zempléni hegyek eddig kevésbé ismert festői szépségű vidékére tehető kirándulások bizonyára nemcsak a hazai, de a külföldi turisták érdeklődését is felkeltik a nagy múltú város iránt. Mert a fejlődő hazai és külföldi turizmus igényeinek kielégítésére a lehetőségek most már adottak. Évek óta működik a Turistaházakat Kezelő Vállalat 120 személyes, kisebb igényeket kielégítő turistaháza. A közelmúltban pedig megnyílt a nemzetközi méretekkel mérve is korszerű Borostyán vendégfogadó. A belső vár együttesének egyik impozáns épületében alakították ki a hajdani trinitárius kolostorból ezt a szálloda-étterem együttest.

Az idegenforgalom további fellendítését szolgálják a még „községi” tanács által kidolgozott tervek a Sárospatakkal már csaknem összeépült, közigazgatásilag pedig hozzá tartozó Végardó fürdő fejlesztésére. A közelmúltban készült el a csaknem 50 fokos gyógyvizet adó fürdő harmadik kútja. Az elmúlt években új öltözők épültek, a területet parkosították. De a tanácsnak további tervei is vannak. Szívesen vennék, ha nagyüzemek üdülőket építenének környékére, s a kölcsönös előnyök alapján „fürdő-szövetkezet” alakítását szorgalmazzák. Víz van bőségesen, s a lakosság társadalmi munkában már új medence építését is megkezdte.

A lakosság, a pataki polgárok szívesen vesznek részt társadalmi munkában. Mint mindennek, ennek is hagyományai vannak Patakon. A XVI–XVII. században a kollégium diákjai önkéntes tűzoltóegylete vigyázott, hogy a „vörös kakas” ne tegyen kárt a városban. Az 1800-as években, mikor az új kollégium épült, szintén társadalmi munkában segítettek, ki forintjaival, ki fuvarral, mikor elfogyott a pénz... Most ismét nem sajnálják, ha a „bukszába kell nyúlni”, hogy városuk fejlődjön.

Társadalmi munkával készítettek 10 kilométernyi járdát, s a mintegy 23 millió forintba kerülő egészséges vízvezeték-hálózat létesítéséhez vízműtársulást alakítottak. Minden család 2500 forintot ad a vízvezeték-hálózat kiépítésére. A vizet a sátoraljaiújhegyi vízműtől gravitációs csővezetéken vezetik a városba. A csővezeték már épül, mint ahogy épül 12 millió forintos beruházással a szennyvízvezető csatornarendszer és a derítő is. Mindezek a tízmilliók „nem látszanak”, hiszen a föld alá temetik – de elengedhetetlen feltételei a korszerű város, az új lakások, az új üzemek építésének. Patak lakói szívesen hozzák meg az áldozatot. Városuk is, maguk is csak nyernek vele.

A lakosság és a tanács közös összefogásának, áldozatkész munkájának más megnyilatkozásait is látni. A vár tövében, a Bodrog-parton felszámolják a putrisort. Az ott lakókat otthont adó hajlékokba költöztetik, ami nem kis anyagi erőfeszítésébe kerül a tanácsnak. Kandeláberekkel, járdákkal szépítik a „Füvészkertet”,¹⁶⁹ ahol szoborsétányt létesítenek. Lorántffy Zsuzsanna, Erdélyi János és a kollégium más nagy hírű professzorainak „társaságában” állítják fel azoknak az országos hírűvé vált pataki diákoknak mellszobrait, akik dicsőséget szereztek a Bodrog-parti városnak. Elsőként Móricz Zsigmond mellszobra kerül majd a sétányra.

Tetszetősebb leírni egy-egy település, város fejlődésének illusztrációjaként a százmillió nagyságrendű beruházásokat, új létesítmények átadását. Minden elismerést és megbecsülést megérdemel azonban az erőfeszítés, ha a szűkre szabott lehetőségek között egy település, például Sárospatak, tanácsa és lakossága közös összefogással országosan is figyelemreméltó eredményeket ér el.

Változik, fejlődik az élet a Bodrog-partján. Az utóbbi két évben gyorsított ütemben. Új korszakba lépett Sárospatak.

Az utolsó reflexióként közölt Bata Imre-cikk jó két évvel később jelent meg, tehát nem a várossá nyilvánításra reflektált. Közlését mégis ide tartozónak érzem. Kitűnően ragadja meg a pataki diákontudat lényegét, amelynek a várossá nyilvánításban is nagy szerepe volt.

¹⁶⁹ Helyesen: Iskolakertet

Bata Imre: A pataki öregdiákok¹⁷⁰

Mi készíteti a pataki öregdiákokat találkozni rendszeresen annyi idővel az érettségi után? Miféle nosztalgia, mely erő tartja közös szándékát azoknak, akik különben, más okkal – sose találkoznának? Nagykövet vagy egyetemi tanár, református pap vagy ateista filozófus, aki sokra ment és aki semmire se vitte, magányos vagy családos, művész és tudós, mind külön pályáiv, de a végtelenben még a párhuzamosok is találkoznak, s ilyen végtelen Patak az öregdiákok lelkében; az ősi skóla gyűjti fókuszába a sugarakat, s melengető láng lobban a találkozások boldog örömeiben.

De hát mi volna ebben olyan feltűnő, annyira meggondolkodtató? Sárospatak egy Bodrog-parti kisváros, és van ősi kálvinista iskolás múltja. Az az igazság, hogy Pataknak egyebe se volt utóbb már, csak iskolája, de ez az iskola hű volt soká az eredeti protestantizmus szelleméhez, Esze Tamáshoz és Rákóczihoz, a szociális tisztességhez és a nemzeti függetlenség eszméjéhez. Patak nagysága az iskola, iskolája pedig a protestáns magyar népé volt századokon át.

Kálvinista felső-magyarországi falvakban negyedszázaddal előbb még Patak volt az ISKOLA. Patakról jött sátoros ünnepekkor a legátus, Patakra küldte a tehetős gazda a fiát, ha már túllátott a maga világán, de pataki diák lett a szegény ember gyereke is, ha a pap, a tanító úgy ítélte, lehet belőle valami.

Patak, mint a Tiszántúlon Debrecen, a Dunántúlon Pápa, kálvinista szellemi központ, iskolaváros. És Patak, miként a többi, nemcsak beengedte iskolájába a szegény ember fiát, ott meg is élte... Ha szűkösen is, de kenyeret adott neki, hogy része legyen a magasabb iskolában. Kevés kenyér, de bőséges szellem. A pataki diáknak az iskola volt az első, mert az volt az első diák Patakon, aki nem a szülei után, a saját fejével vitte valamire. Az iskola diktálta a hierarchiát, belső rend volt ez, s nemigen befolyásolta a külső. Könnyebb volt a jómódú gyerekeknek, de a kemény sorsú szegényfi, ha lélekerővel bírta, több lehetett, mint amaz.

Életforma volt a pataki iskola. Pataki diáknak lenni: több is, más is, mint iskolavégzés. A pataki iskola nemcsak épületek és udvar. A város is az iskoláé volt, s a táj is a diáknak nyújtott előbb enyhét. A diákoké volt az utca, a park, a temető, a Bodrog partja, de még a zempléni hegyoldal leve is szívesebben folyt a diák torkán lefelé, mint a másén. Karácsonykor, húsvétkor, pünkösöd napjain a pataki diákoké volt Abaúj, Borsod és Zemplén. A három megye minden kálvinista falujában övök volt akkor a szó a templomban, s ha születés okán nem is volt otthon e falvakban a pataki diák, mendikálás és legáció jogán annál inkább. S az istentiszteleti prédikáció alkalom volt a néphez szólani. Nemcsak imádságot mondott a legátus, föl, az úristenre emelve tekintetét, de a szó a néphez már alászállott, a szószekekre fölfigyelő paraszti néphez.

Tudta a pataki diák, mire lehet büszke. A pataki történeti hagyomány nemcsak szóbeszédnek járta. A negyvenes években volt itt olyan érettségire készülő osztály, amelyik megtagadta a „hazafiú” följárlást, egy se jelentkezett a frontra a maturandusok közül. Hazát szeretni nem tudtak jobban, mint a pataki iskolában, a nép se volt oly közel, mint itt, a zempléni tájon, a pataki diák nem is tévesztette el a történelmet. Volt helyzetérzéke.

Virágzott Patak, mert iskolája volt, de azért volt olyan kitűnő iskolája, mert ott az iskola nem zárt és mesterséges kör soha az idők során, inkább föladat-teljesítés. A pataki tanár művelt is volt, hivatott is. Magával ragadta a diákságot. De nem is tehetett mást. Ezt parancsolták a kövek, a kövek alatti Patak, a város láthatatlan szelleme. S ez a szellem hű volt a múlthoz és nyitott az új iránt. Őrzötték a kálvinista hagyományt, s elébe siettek a jövőnek.

Másutt az iskola nyolc esztendő alatt csak dadogni tanított meg idegen nyelveket. Itt az angoltanítás páratlan a harmincas-negyvenes években. A szatmári falusi kovács fia¹⁷¹ is megtanult ott angolul, nemcsak a gyerekszobában előkészített úrfi. Mert ez volt a következetesen vállalt cél: színvonal a szellem elsajátításában.

Iskola volt a város, és szellemi műhely az iskola. Itt nemcsak a diák, a tanár is tanult. Tanulva tanított. Tudóskodott a legtöbbször. S ha a tudományt nem is prezentálta, katedróján megbizonyította. Így támadt kedve

¹⁷⁰ Megjelent: Bata Imre: A pataki öregdiákok = Napjaink, IX. évf. 12. szám, 1970. december, 2. o. Bata Imre (1930–2000) irodalomtörténész, kritikus, könyvtáros, utóbb az Élet és Irodalom főszerkesztője.

¹⁷¹ Az utalás a Mátészalkáról származó Képes Géza (1909–1989) költő, műfordítóra vonatkozik.

a diáknak is. Így sejtette meg korán, az iskolai főladat nemcsak anyag, hanem valamely egyetemesség része.

Éber volt a gondolat Patakon. S a földszintes házakra belőle húzott felhőig emeletsort a kiváló alkotóerő. Kisváros volt Patak a valóságban, de metropolis a szellem jogán. Igaz, az iskola arányaiban. Nem Patakon székel az Akadémia, de az akadémikus is megakadt itt valaha. S a patakiak, ha nem is értették pontosan, ami az iskolában történt, volt fogalmuk az iskoláról.

Szabad volt az iskola. Igazi diákszabadság volt ez, de a szellem szabadságára hajazott. Jó arányérzék működtette ezt a világot. A szellem komolysága és a diákélet derűje hibátlan mérték szerint keveredett.

Mindennek az emléknyma teszi, hogy a pataki öregdiákok ma se tudnak szabadulni egymástól. Időnként ma is összejönnek Patak nevében és Patakért – Budapesten. De Budapestre aztán elutazik találkozóra a csurgói tanár is, a békéscsabai orvos is.

És sose volt fontosabb erről az összetartozásról szólni, mint manapság. Ma, amikor Pápa a múlt hamvába holt, a debreceni kollégium se a régi, Patakon is volna mit visszaálmódni a múltból.

Az iskola válságának idején, az értelmiség szétszóródásának jeleit látva, a nemzettudat bizonytalankodását tapasztalva, a kultúra válságos korszakában érdemes a régi diákvárosokra – Patak múltjára –, az öregdiákokra egyetlen vigyázó tekintetet vetni.

A pataki öregdiák-találkozók arra figyelmeztetnek, hogy érdemes lenne föléleszteni a régi iskolavárosokban az iskolát mint életformát. Hogy éppen a kisváros tud igazán az életforma-iskolának teret és aurát biztosítani. Az iskolatradíciós kisváros! S nem lenne vajon nagy szüksége a magyar vidéknek ama tradicionálisan megalapozott, igényes életforma-iskolára, mely a kétkezi nép java fiát a műveltség emelkedőin el tudja indítani? Hogy aztán az egyetem és külföld is kaput nyisson neki, aki mostanában nemigen remélhet esélyt, a kedvezőbb helyzetű nagyvárosi fiataléhoz hasonlít.

Oktatásügyünk válságos állapotából nem a tananyag reformján át jutunk ki levegősebb térségekre. Ahogy a tananyag növelése nem üdvözített, a csökkentés, a redukció se vált meg minket. Az iskolát életformává kell tenni, s erre csak annál nagyobb a szükség, hogy kiterjedt és megnőtt a fiatalság iskolaideje. Hozzájuk kell szabni az életforma lehetőségét, s e lehetőség az iskola keretében meg is található. Megtalálhatók a formák is. A tartalmak nemkülönben.

Az iskola belső szabadságáról van szó. Változatlanul a diákdemokráciáról, a diák szuverenitásáról. A feledett és szakkörre váltott önképzőköri szellemről. A tanári egyéniség szuverenitásáról, a tantervi kötöttség oldásáról, a saját belső értékrend és hierarchia kialakításáról. A minőségelv érvényesítéséről. Nem a régi elitiskola eszményének a feltámasztásáról, hanem az oktatás egyetemén belül a tehetségeknek alkalmasabb tanmenet kialakításáról, s ennek rugalmas alkalmazásáról.

Általában az iskola szelleméről van szó. Az iskola szelleme pedig nem lehet más, mint a tudomány, a történelem és a művészet szelleme.

A tudomány szelleme, mely nem az anyag részleteiben, de az egész összefüggésében lakozik. Nem a válaszokban, hanem a kérdésekben, nem a tényekben, hanem a megközelítés módjaiban, nem az egyetértésben, hanem a különbözőzésben, nem a leckében, de a vitában.

A történelem szelleme, amely nem valami külön és fenn lakozó, hanem ott az iskola falaiban és a város köveiben. A tájban és a jelen időben – láthatatlan, mégis kivehető. A történelem szelleme, amely nem a történeti szakóra kérdése, de minden óráé, s nemcsak az irodalomtörténetet taglaló óráé, de a fizikáé, a biológiáé és a matematikáé is. Az ember időbeliségét kell az iskolának megtanítania, s nem az emberi tudást. Az utóbbit úgyse lehet, de az előbbit tudva, viszonyunk képződik a szellemhez. S e viszony elevensége és folytonossága biztosíték arra is, hogy rengeteg tudást sajátítsunk el.

De a történeti szellem nemcsak módszer, hanem állapot is. Tehát nemcsak természete van, mibenléte is. Nemcsak általánossága, konkrétsága is. A történeti szellemnek jellege van. Jellege, mint a pataki iskolának. Ahogy a pataki öregdiákok gondolják: patakiság, magyarság és egyetemes humanizmus.

Végül a művészet szelleme. Az esztétikai mérték megismerése, az esztétikum mibenléte különösen fontos a modern ember szellemét betölteni. A művészet integritás, a művészet az Egész akarása. A mindenkori és az éppen most lehetséges integritás és Egész akarása. Ami magában az életforma-iskolában jut öntudatra. Ahogy a művészet a maga mivoltában teljes, és ahogy életünk részévé tehető.

Egy ötvözet az a pataki eszmeiskola, mely nemzedékeken át, s az egyes ember egész életén végig tartó lelki realitás, eleven szellemi erő. Összetartozás, közössége a művelt embereknek. Nem öncélú közösség, nem kiválás és nem elkülönülés. Hatékony visszahatás. A pataki öregdiákoknak Sárospatak, és nemcsak a belső idea, a valóságos, az itteni és mostani város a legnagyobb gondjuk. S csak akinek ilyen gondja van, csak arról hihető, hogy nemcsak iskolázott, de tanult is, nemcsak szóban, de cselekedetben is az, aminek látszik, s amit papírral tud igazolni.

Sárospatak